

وَصَلِّ اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ

دانشکده علوم انسانی

گروه ادیان و فلسفه

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته: ادیان و عرفان تطبیقی

عنوان:

بررسی تطبیقی نظرات و نقش پیتربرگر

در سیر تحولات جامعه‌شناسی دین

استاد راهنما: دکتر حسین حیدری

استاد مشاور: دکتر جواد روحانی رصاف

به وسیله: فائزه ایزدی

دی ماه ۱۳۹۰

مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه

صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

نام و نام خانوادگی دانشجو: فائزه ایزدی شماره دانشجویی: ۸۱۷۲۳۴۲۰۲۰۱

رشته: ادیان و عرفان تطبیقی دانشکده: علوم انسانی

عنوان پایان نامه: بررسی تطبیقی نظرات و نقش پیتر برگر در سیر تحولات جامعه‌شناسی دین

این پایان نامه به مدیریت تحصیلات تکمیلی به منظور بخشی از فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد ارائه می‌گردد. دفاع از پایان نامه در تاریخ مورد تأیید و ارزیابی هیأت داوران قرار گرفت و با نمره _____ به عدد _____ و درجه به تصویب رسید.

اعضاء هیأت داوران

عنوان، نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	امضاء
۱. استاد راهنما: حسین حیدری		
۲. استاد مشاور: جواد روحانی رصاف		
۳. متخصص و صاحب نظر از داخل دانشگاه:		
۴. متخصص و صاحب نظر از خارج دانشگاه:		
۵. نماینده تحصیلات تکمیلی:		

تقدیم به:

تبعیدیان سبز تاریخ،
آنان که با نامردان زمانه خویش نساختند،
با مسندنشینان و امر بران ایشان کنار نیامدند
و آنچه را جاهلان می گویند، جاهلانه باز نگفتند؛
لاجرم به تبعید ابدی جسم و روح گرفتار شدند.

و با تقدیر و تشکر از:

اساتید بزرگوارم در گروه ادیان و فلسفه دانشگاه کاشان،

دکتر احسان قدرت‌اللهی، دکتر حسین حیدری و دکتر جواد روحانی رصاف

که عمری قدردان محبت‌های بی‌دریغ‌شان خواهم بود؛

اساتید داور، دکتر مجتبی زروانی و دکتر اسدالله بابایی فرد، که با دقت و حوصله بسیار به

مطالعه و نقد پایان‌نامه پرداختند؛

و نیز پدر گرانقدر و مادر مهربانم به پاس حمایت‌هایشان

و

همسرم حمید

چکیده:

در پایان‌نامه حاضر بعد از مرور مقدماتی شامل چپستی و چگونگی شکل‌گیری جامعه‌شناسی دین و نیز روند تغییرات و ریشه‌های آن، به بیان نظرات جامعه‌شناسان کلاسیک و سپس جامعه‌شناسان و نظریه‌پردازان معاصر پرداخته شده است. در ادامه، به منظور بررسی تطبیقی نظرات و نقش پیتر برگر - جامعه‌شناس دین معاصر و شهیر آمریکایی - در سیر تحولات جامعه‌شناسی دین، پس از بیان زندگی‌نامه و آثار وی، آراء و نظرات برجسته او در چهارچوب طراحی شده در فصول قبل، آورده شده است.

پیتر برگر بر آن بوده است که فرایند مدرن‌شدن به عرفی‌شدن و تکثر می‌انجامد؛ گرچه وی در سال‌های بعد پاره‌ای از دیدگاه‌هایش به ویژه در زمینه عرفی‌شدن را به نقد کشید و تعدیلاتی را در آنها انجام داد. برگر، پدیده دین را کیهان مقدسی تعریف می‌کند که اساس آن تجربه از موجودی ماوراءالطبیعی و مقدس است. وی دین را محصولی انسانی می‌داند که شروع آن با تجربه دینی در جهان زندگی روزمره بود و ظهور آن ریشه در ساختار ناتمام و ناقص زیستی و غریزی آدمی دارد. مهمترین تأثیرات برگر در حوزه جامعه‌شناسی دین را می‌توان نقش وی در رشد و افول جریان عرفی‌شدن، جهان‌نمادین و کثرت‌گرایی دانست که در این پایان‌نامه در حد توان بدان‌ها پرداخته شده است. قسمت انتهایی پایان‌نامه نیز به منظور ایجاد تصویری کلی، هر چند کوتاه، از جامعه‌شناسی دین در قرن ۲۱ میلادی، حاوی پرسش و پاسخی است که در فضای مجازی با تعدادی از مطرح‌ترین جامعه‌شناسان دین جهان، فیل‌زاکرمن، استیو بروس، گریس دیوی، وید کلارک روف و دیوید مهاچک، در موضوع کارکرد جامعه‌شناسی دین، سکولاریسم و تحولات اخیر^۱ در خاورمیانه، صورت گرفته است.

این پژوهش به روش اسنادی و کتابخانه‌ای و با رویکرد توصیفی - تحلیلی انجام شده و از منابع مکتوب دست اول و دوم و آثار الکترونیکی در گردآوری مطالب آن استفاده شده است.

کلمات کلیدی: پیتر برگر، جامعه‌شناسی دین، پارادایم، عرفی‌شدن، مدرنیته‌های چندگانه

^۱ - تابستان ۱۳۹۰

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱	مقدمه.....
۱۴	کلیات پژوهش.....
۲۱	۱ جامعه‌شناسی دین.....
۲۳	۱.۱ جامعه‌شناسی دین چیست؟
۳۰	۲.۱ جامعه‌شناسی دین از چه دینی سخن می‌گوید؟
۳۱	۳.۱ پارادایم‌های جامعه‌شناسی دین
۳۱	۱.۳.۱ مفهوم پارادایم
۳۴	۲.۳.۱ پارادایم عرفی شدن (سکولاریزاسیون)
۳۶	۳.۳.۱ پارادایم انتخاب عقلانی
۴۰	۴.۳.۱ پارادایم مدرنیته‌های چندگانه
۴۳	۵.۳.۱ جمع‌بندی
۴۹	۲ ریشه‌ها و خاستگاه‌های جامعه‌شناسی دین.....
۵۱	۱.۲ عقلانیت و علم
۵۴	۲.۲ رنسانس
۵۶	۳.۲ اصلاح مذهبی
۵۷	۴.۲ عصر روشنگری
۶۰	۵.۲ انقلاب صنعتی
۶۱	۶.۲ مدرنیته
۶۴	۷.۲ سکولاریزاسیون
۶۸	۳ پیشگامان.....
۷۰	۱.۳ اگوست کنت: جایگاه دین در کودکی بشر
۷۳	۲.۳ کارل مارکس: دین به مثابه فرافکنی و وهم

۷۹	۳.۳	امیل دورکیم: دین به مثابه یکپارچگی و اجتماع
۸۴	۴.۳	ماکس وبر: عمل اجتماعی، عقلانیت و دین به مثابه مشروعیت
۹۰	۵.۳	جرج سیمل: فردیت، جامعه‌پذیری و دین
۹۵	۶.۳	جورج هربرت مید: مبنای اجتماعی صورت‌بندی هویت
۱۰۲	۷.۳	تالکوت پارسونز: کارکردهای فردی و اجتماعی دین
۱۰۹	۸.۳	اشتراکات و تفاوت‌ها
۱۱۲	۴	دین در جامعه‌شناسی معاصر و نظریه‌های اجتماعی.....
۱۱۴	۱.۴	یورگن هابرماس: دین در دیالوگی عقلانی
۱۲۲	۲.۴	نیکلاس لومان: دین به مثابه کارکرد
۱۲۷	۳.۴	اروینگ گوفمن: زندگی روزانه به مثابه نمایش و آیین
۱۳۲	۴.۴	پییر بوردیو: دین و کنش اجتماعی
۱۳۹	۵.۴	میشل فوکو: روحانیت، جسمانیت و سیاست
۱۴۵	۶.۴	آنتونی گیدنز: دین در مدرنیته متأخر
۱۵۱	۵	پیتر برگر.....
۱۵۳	۱.۵	زندگی‌نامه
۱۵۹	۲.۵	آراء و نظرات
۱۵۹	۱.۲.۵	تعریف دین
۱۶۲	۲.۲.۵	منشأ دین
۱۶۴	۳.۲.۵	برگر و مدرنیته
۱۶۹	۴.۲.۵	برگر و پارادایم‌های جامعه‌شناسی دین
۱۹۷	۳.۵	پرسش و پاسخی با پیتر برگر
۲۰۱	۶	بررسی نقش برگر در جامعه‌شناسی دین.....
۲۰۳	۱.۶	رشد جریان عرفی شدن
۲۰۷	۲.۶	افول جریان عرفی شدن
۲۱۱	۳.۶	دین و کثرت‌گرایی

۲۱۵	۴.۶	دین و جهان نمادین
۲۱۸	۵.۶	نقدها و بحث‌ها
۲۳۰	۷	پرسش و پاسخ با برخی از جامعه‌شناسان متخصص در حوزه دین
۲۳۴	۱.۷	فیل زاگرمین
۲۳۸	۲.۷	استیو بروس
۲۴۱	۳.۷	گریس دیوی
۲۴۴	۴.۷	وید کلارک روف
۲۴۶	۵.۷	دیوید مهاچک
۲۴۹	۶.۷	پاسخ به پرسش‌ها
۲۵۰		منابع
۲۵۰		پیوست‌ها

مقدمه

حضور دین در اجتماع و تعامل و تقابله با سایر نهادهای اجتماعی، همواره نقشی مهم و تأثیرگذار در ابعاد مختلف زندگی انسان داشته و در دنیای معاصر نیز دارد. از رهگذر این نقش و تعامل دین با سایر نهادهای اجتماعی است که مبحث جامعه‌شناسی دین، در کنار سایر مطالعات مرتبط با دین، مطرح شده و رشد نموده است. موضوع پایان‌نامه حاضر نیز با توجه به اهمیت این مسأله انتخاب شده و بعد از بیان کلیات طرح شامل بیان مسأله، پرسش‌های پژوهش، اهمیت، اهداف، پیشینه، روش و معرفی منابع تحقیق، در هفت فصل مورد پژوهش قرار گرفته است.

فصل اول پایان‌نامه شامل کلی‌ترین مباحث جامعه‌شناسی دین، یعنی تعریف و چیستی جامعه‌شناسی دین، تعریف دین در این زمینه و مهمترین پارادایم‌های جامعه‌شناسی دین از ابتدای شکل‌گیری علمی این رشته، یعنی پارادایم سکولاریزاسیون، پارادایم انتخاب عقلانی و پارادایم مدرن‌تیه‌های چندگانه است.

در فصل دوم با عنوان «ریشه‌ها و خاستگاه‌های جامعه‌شناسی دین» به بسترهایی که نهایتاً به شکل‌گیری جامعه‌شناسی دین به شکل امروزی آن منجر شده، در حد ضرورت، پرداخته شده است.

در ادامه و در فصل سوم، آراء و نظرات مهمترین جامعه‌شناسان کلاسیک، اگوست کنت، کارل مارکس، امیل دورکیم، ماکس وبر، جرج سیمل، جورج هربرت مید و تالکوت پارسونز، با تمرکز بر رویکردشان به دین، مطرح شده است.

فصل چهارم پایان‌نامه نیز به بررسی نظرات مطرح‌ترین جامعه‌شناسان و نظریه‌پردازان اجتماعی معاصر، یورگن هابرماس، نیکلاس لومان، اروینگ گوفمن، پییر بوردیو، میشل فوکو و

آنتونی گیدنز، اختصاص یافته است. لازم به ذکر است انتخاب افراد مطرح شده در فصل سوم و این فصل، با مقایسه مهم‌ترین منابع جامعه‌شناسی که به اندیشه‌های جامعه‌شناسان یا افراد موثر در این حوزه پرداخته‌اند، صورت گرفته است.

نظر به اینکه پیتر برگر به عنوان یک جامعه‌شناس مطرح و متخصص در حوزه دین، با آراء و نظرات خاص خود، چه قبل و چه بعد از تغییرات اساسی در نظراتش، نقشی مهم در این میان داشته است، تمرکز اصلی پژوهش نیز بر تاثیرات و نقش وی در این حوزه بوده و فصل پنجم، شروع مباحث مرتبط با برگر است. قسمت ابتدایی این فصل، زندگی‌نامه و آثار برگر را در بر دارد و در قسمت دوم مهمترین رویکردها و نظرات وی به عنوان جامعه‌شناس دین، گزارش شده است. به پرسش‌هایی چون تعریف برگر از دین، خاستگاه و منشأ دین از نگاه وی، رابطه بین دین و مدرنیته، رویکرد برگر به سکولاریسم و غیره، در این فصل پاسخ داده شده است.

فصل ششم به بررسی نقش برگر در جامعه‌شناسی دین مرتبط بوده و تأثیر اندیشه‌های وی در رشد و افول جریان سکولاریسم و نیز تأثیری که در دو مبحث «دین و جهان‌نمادین» و «دین و کثرت‌گرایی» نهاده است، در حد و وسع، مورد پژوهش واقع شده است. در ادامه این فصل نقدها و بحث‌هایی که دیگر جامعه‌شناسان در تأیید یا رد نظرات برگر مطرح کرده‌اند و نیز پاسخ‌هایی که برگر به برخی از این انتقادات داده است، آورده شده است.

فصل پایانی پژوهش، با هدف ایجاد تصویری کلی از جامعه‌شناسی دین در دهه‌های اخیر، در پایان‌نامه حاضر جای گرفته است. در این فصل سه پرسش، در موضوع کارکرد جامعه‌شناسی دین، سکولاریسم و تحولات خاورمیانه، از تعدادی از جامعه‌شناسان دین مطرح جهان، در فضای مجازی پرسیده شده است که تعدادی از آنان، هر چند بسیار مختصر، از سر لطف، پاسخ گفتند. این فصل پس از معرفی زندگی‌نامه و آثار این جامعه‌شناسان، به بیان پاسخ آنها پرداخته و متن اصلی ایمیل‌ها نیز در قسمت ضمیمه آورده شده است.

بسیاری از منابع اصلی این پژوهش به ویژه در فصول مرتبط با برگر، به زبان اصلی بوده که این مسأله و نیز عدم دسترسی راحت به بسیاری از کتب و مقالات دیگر در شرایط خاص ایران، قطعاً نقطه ضعف‌هایی را در این پایان‌نامه به وجود آورده است که نگارنده خود بدان‌ها

واقف است؛ با این حال، امید دارد که توانسته باشد از رهگذر آشنایی با آراء پیتر برگر در دو بازه زمانی قبل و بعد از تحولات اساسی در پاره‌ای از نظریاتش، و بررسی تاثیر این آراء در حوزه جامعه‌شناسی دین در دوران معاصر، علاوه بر بهره‌گیری فردی، تحقیقی سودمند را نیز برای علاقه‌مندان این حوزه پژوهشی فراهم کرده باشد.

لازم به ذکر است، رسم‌الخط مورد استفاده در این پژوهش بر مبنای دستور خط فارسی، مصوّب فرهنگستان زبان و ادب فارسی، چاپ ۱۳۸۹ می‌باشد. و من الله التوفیق.

دی ماه ۱۳۹۰

کلیات پژوهش

کلیات پژوهش

الف) طرح مسأله

دین، همواره به عنوان یکی از برجسته‌ترین و فراگیرترین ویژگی‌های زندگی انسانی، به اشکال گوناگون در سراسر تاریخ و فرهنگ‌های کهن، وجود داشته و با سایر نهادها و نیروهای اجتماعی سازنده جامعه، دارای ارتباطی متقابل بوده است. (Johnstone, 1988:3) دین، نیروی محرک افراد در پیروی از هنجارهای مورد نیاز جامعه بوده است. افزون بر این، به گفته ماکس وبر^۱، دین تبیین‌هایی را فراهم می‌کند که به پرسش‌های وجودی بنیادی انسان پاسخ می‌دهد. (همیلتون، ۱۳۸۷: ۲۷۳) همچنین، دین، توافق همگانی بر سر ماهیت و محتوای الزام‌های اجتماعی را با فراهم کردن مجموعه‌ای از ارزش‌های مشترک افزایش می‌دهد و توسط برخی پادشاهان و مکافات‌ها همچون نیروی الزام‌آور، برای صحه گذاردن به رسوم و تقویت آنها، عمل می‌کند. (جلالی‌مقدم، ۱۳۷۹: ۳۸-۳۹) بدین دلیل مطالعه ادیان از منظر جامعه‌شناختی نیز از اهمیت خاصی برخوردار می‌شود چرا که این مطالعات، گاه دستاوردها و نتایجی در پی دارد که چه بسا از خلال مطالعات کلامی یا فلسفی در حوزه دین قابل حصول نیست.

بر مبنای این نگرش است که در پایان‌نامه حاضر، سیر تحولات جامعه‌شناسی دین با تاکید ویژه بر نظرات و نقش پیتر برگر مورد بررسی قرار گرفته است؛ بدین صورت که خط سیر جامعه‌شناسی با گرایش دین تا زمان برگر تصویر شده و با توجه به نظرات شاخص و مؤثر این جامعه‌شناس مطرح و برجسته معاصر، این روند و تغییراتی که در آن به وجود آمده است، مورد بررسی واقع شده است. با توجه به اینکه سیر تحولات جامعه‌شناسی دین، در تعدادی از کارهای پژوهشی، سابقاً و بطور مختصر یا مفصل، مورد بررسی قرار گرفته است،

1- Max Weber

سعی شده تمرکز اصلی این پژوهش بر نظرات پیتر برگر با محوریت نقشش در رویکردهای نوین به جامعه‌شناسی دین باشد و مهمترین تأثیراتی که آراء و نظرات وی در این حوزه داشته است نیز در حد توان مورد توجه قرار بگیرد.

ب) پرسش‌های پژوهش

در پژوهش حاضر سعی می‌شود تا به پرسش‌های زیر پاسخ داده شود:

- ۱) جامعه‌شناسی دین چیست؟ جامعه‌شناسی دین از چه دینی سخن می‌گوید؟ آغاز مباحث مرتبط با جامعه‌شناسی دین ریشه در چه عواملی دارد؟ پارادایم‌های موجود در جامعه‌شناسی دین چیست؟ پارادایم‌های مختلف در جامعه‌شناسی دین چگونه و بر اساس چه نگرش‌ها یا تحولاتی به وجود آمده‌اند؟
- ۲) پیشگامان جامعه‌شناسی دین چه کسانی بوده و مهمترین آراء و نظرات آنها در این حوزه چیست؟ مهمترین و برجسته‌ترین نظرات مرتبط با دین در جامعه‌شناسی و نظریه‌های اجتماعی معاصر، مربوط به کدامیک از محققین و نظریه‌پردازان بوده و این نظرات چه مباحثی را در بر دارند؟
- ۳) پیتر برگر کیست؟ خاستگاه و منشأ دین از دیدگاه وی چیست؟ رویکرد برگر در جامعه‌شناسی دین چه بوده و این رویکرد در طول زمان چه تغییراتی داشته است؟ آیا خود وی به این تغییرات صراحتاً اشاره نموده است؟ در صورت مثبت بودن پاسخ، چه دلایلی را می‌توان برای این تغییر رویکرد مطرح می‌کند؟ به طور کلی عوامل موثر بر تغییر موضع برگر چیست؟
- ۴) تعریف پیتر برگر از دین چیست؟ با توجه به تغییر رویکرد برگر در حوزه جامعه‌شناسی دین، چه تغییراتی در تعریف وی از دین پدید آمده است؟ تعریف یا تعاریف برگر از دین، در کدام دسته از طبقه‌بندی‌های تعاریف دین قرار می‌گیرد؟ آیا برگر تفاوتی میان ادیان مختلف قائل است؟
- ۵) پیتر برگر عرفی‌شدن را چگونه تعریف کرده و چه شاخص‌ها و سطوحی را برای عرفی‌شدن مطرح می‌کند؟ عرفی‌شدن در ذهن برگر چه سیری را طی می‌کند؟

۶) نقش پیتر برگر در سیر جامعه‌شناسی دین قبل و بعد از تحول نظراتش چگونه است؟ برخورد جامعه آکادمیک با تغییر رویکرد برگر چگونه بوده است؟ مهمترین منتقدان برگر چه دلایلی را برای رد نظرات وی آورده‌اند؟ برگر به این انتقادات چه پاسخ‌هایی داده است؟

۷) مطرح‌ترین جامعه‌شناسان حاضر متخصص در حوزه دین (مانند فیل زاکرمن، رابرت نیلی بلا، آیلین وارتان بارکر، خوزه کازانووا، رادنی استارک، گریس دیوی، وید کلارک روف، فیلیپ همند و استیو بروس) در قبال جامعه‌شناسی دین چه رویکردی دارند و نظریاتشان به کدامیک از پارادایم‌های جامعه‌شناسی دین متمایل است؟

پ) اهداف پژوهش

با توجه به اینکه در سده‌های اخیر، به ویژه با فراگیرتر شدن مدرنیته، بین دین و برخی نهادهای اجتماعی چالش‌هایی به وجود آمده و برخی از ابعاد تفکرات و تأثیرات دینی به نقد کشیده شده است، آشنایی با این سیر و تغییر و تحولاتی که مباحث مربوط به دین در این مسیر داشته و از ابتدا تا عصر حاضر پشت سر گذرانده و نیز نقش و جایگاه دین در جوامع مدرن معاصر، در کانون نظر و توجه بسیاری از دستداران این حوزه مطالعاتی می‌باشد. هدف این پژوهش نیز بیشتر باز نمودن این سیر و تغییر و تحولات آن، برای علاقه‌مندان در جامعه معاصر ایران است. همچنین از آن‌رو که پیتر برگر در جایگاه یک جامعه‌شناس مطرح و متخصص در حوزه دین، با تغییر رویکرد و تحول اساسی در آراء و نظرات بسیار موثرش در این شاخه، مباحث و نظرات مختلفی را در دهه‌های اخیر، بین متخصصین و علاقه‌مندان این حوزه مطرح نموده است، بررسی نقش و نظرات وی ممکن است بتواند به واضح‌تر شدن تصویر جامعه‌شناسی دین در دنیای معاصر کمک قابل ملاحظه‌ای بکند چرا که به گفته همیلتون "در علوم اجتماعی، نظریه‌ها هرگز از رده خارج نمی‌شوند، بلکه نظریه‌های تازه و تفسیرهای جدید از نظریه‌های پیشین، به مجموعه نظریه‌های موجود افزوده می‌شود." (همیلتون، ۱۳۸۷: ۳۷۹)

ت) اهمیت موضوع

موضوع حاضر از آن جهت حائز اهمیت است که دین و نسبت آن با اجتماع، همچنان از موضوعات مورد اهمیت و بعضاً چالش‌برانگیز در اندیشه نظریه‌پردازان و جامعه‌شناسان دینی است و مباحثی که در جوامع علمی و آکادمیک و در میان طرفداران حوزه‌های علوم اجتماعی و الاهیات، درباره نسبت دین و اجتماع و هم چنین مسأله مهم سکولاریسم وجود دارد، با توجه به تشابهات و اختلاف‌هایی که در این دیدگاه‌ها مطرح است، همچنان از میزان اهمیت این تعامل و تقابل دوسویه خبر می‌دهد. بطوری‌که این مباحث و دگرگونی‌ها نه تنها نهادهای اجتماعی، بلکه گاهاً شخصی‌ترین و خصوصی‌ترین جنبه‌های زندگی فردی را نیز درگیر ساخته است. در پایان‌نامه حاضر سعی شده است که سیر تاریخی این نظریات و تحولات اساسی آن‌ها مورد بررسی قرار بگیرد و مبانی و اصول علم جامعه‌شناسی دین در عصر حاضر، تا حد ممکن تصویر شود. نظر به اینکه پیتر برگر به عنوان جامعه‌شناسی مطرح و شهیر و نیز متخصص در حوزه دین، با آراء و نظرات خاص خود، چه قبل و چه بعد از تغییرات اساسی در نظراتش، نقشی مهم در این میان داشته است، تمرکز اصلی پژوهش بر تاثیرات و نقش وی در این حوزه است.

ث) روش پژوهش

پژوهش حاضر به روش اسنادی^۱ و کتابخانه‌ای و با رویکرد توصیفی - تحلیلی انجام شده است. گردآوری اطلاعات براساس مطالعه آثار مکتوب چاپی یا الکترونیکی مرتبط با جامعه‌شناسی دین و آثار خاص مرتبط با پیتر برگر و نیز مکاتبه با وی و برخی دیگر از جامعه‌شناسان متخصص در حوزه دین بوده است. نگارنده تلاش نموده است تا در کنار گزارش اندیشه‌های گذشته و معاصر در جامعه‌شناسی دین و نیز تفکرات و آراء برگر، در پاره‌ای از بخش‌ها و در حد توان، آزاد از ارزش‌گذاری، به تحلیل و بیان دیدگاه خود نیز بپردازد.

^۱ - Documentary

ج) پیشینه پژوهش

موضوع پژوهش در دو قسمت بررسی دیدگاه‌های مطرح در جامعه‌شناسی دین و بررسی آراء و نظرات پیتر برگر، به طور مجزا در دانشکده‌های جامعه‌شناسی و الاهیات موضوعات پایان‌نامه بوده‌اند. در بررسی دیدگاه‌های مطرح در جامعه‌شناسی دین، رویکرد چند پایان‌نامه مذکور، بیشتر بررسی و نقد آراء وبر، مارکس و دورکیم و گاه سایر نام‌آوران این حوزه با دیدگاهی تخصصی در نظریات آنها بوده است و دو پایان‌نامه موجود در مورد پیتر برگر، بیشتر حول مطرح کردن مهمترین اندیشه‌ها و نقد و بررسی دین‌شناسی وی بوده است. اما به نوعی هیچ‌کدام از کارهای صورت گرفته در این زمینه، موضوع پژوهش حاضر را پوشش نمی‌دهند. چرا که از یک رو سیر تحولات حوزه جامعه‌شناسی دین از ابتدا تا عصر حاضر و از سویی دیگر نقش نظرات و آرای پیتر برگر در این سیر، در این پایان‌نامه مد نظر است. به عبارت دیگر این پایان‌نامه بر سیر جامعه‌شناسی دین دیدگاهی کل‌گرایانه دارد و از این حیث امید است کاری متفاوت با تحقیقات و پژوهش‌های صورت گرفته باشد. در حوزه انتشار کتاب نیز گرچه کتب متعددی با عنوان جامعه‌شناسی دین و همچنین ۴ اثر از تألیفات پیتر برگر به طور مجزا ترجمه و چاپ شده‌اند، اما موضوع مورد بررسی در این پایان‌نامه، با رویکرد تطبیقی و تحلیلی که دارد، دست‌کم تا زمان انجام این پروژه، تألیف نشده، به ویژه آنکه فصل آخر پایان‌نامه نیز، گرچه مختصر، برای اولین بار بدین گونه مطرح شده است.

چ) معرفی منابع پژوهش

در این پژوهش، از دو دسته منابع اینترنتی و مکتوب چاپی یا الکترونیکی استفاده شده است. از آنجا که غالب کتب و مقالات برگر بویژه در دوره دوم تفکراتش، به فارسی ترجمه نشده و منابع چاپی دست اول آثار وی به جز چند مورد در کتابخانه‌ها نیز در دسترس نبود، بخش عمده کار با همکاری برخی از دانشجویان خارج از کشور و به دست آوردن فایل‌های الکترونیکی برخی از کتب وی صورت گرفته است که خود این مسأله، علاوه بر اینکه به شدت بر سرعت کار تأثیر منفی داشته است، از کیفیت کار نیز تا حدودی کاسته است. به ویژه آنکه

نهایتاً دسترسی به برخی از منابع مهم نیز، متأسفانه امکانپذیر نشد. تعدادی از مقالات و سخنرانی‌های برگر به علاوه مکاتبه انجام شده با وی، همراه با مقاله‌ها و تحلیل‌های مختلفی که درباره اندیشه‌های مطرح در جامعه‌شناسی دین و بطور خاص اندیشه‌های پیتر برگر در سایت‌های مرتبط با جامعه‌شناسی وجود داشته است نیز، منابع اینترنتی را تشکیل می‌دهد.